
Predgovor

S pravom njemački teolog D. Mieth tvrdi da je postupno određenje pojma savjesti kao razradba jedne primjerene nauke o savjesti plod duge povijesti upornih misaonih nastojanja tzv. kršćanskog zapada.¹ I zaista bio je to jedan dugostoljetni teološki i kulturološki proces, star koliko i samo kršćanstvo, koji svoje korijene ima već u starozavjetnoj metafori “srce” i “bubrezi” te u novozavjetnoj “syneidesis”. Teološka razradba pojma savjesti započela je odmah u otačkom razdoblju. Augustinova samoanaliza savjesti kao “glasa Božjeg” naglašava bezuvjetnost postulata savjesti, ali i njezin karakter odgovora. Srednjovjekovna teologija govori o savjesti kao o urođenom čovjekovu svojstvu. Analizira se njezino funkcioniranje ali i njezin razvoj.

U tom kontekstu poznata je rasprava Bernarda i Abelarda. S Abelardove strane na određeni se način anticipira moderno uvažavanje subjektiviteta te se u središte poimanja grijeha stavlja vjernost ili nevjernost osobnom uvidu. Takvom stavu se suprotstavlja inzistiranje na objektivnosti zakona kao kriteriju ispravne savjesti. Toma Akvinski razmišlja o savjesti unutar spomenute napetosti između subjektivnosti vlastitog uvida i objektivnosti zakona. Pritom Akvinac utemeljuje savjest i bezuvjetnost važenja njenog zahtjeva na čovjekovoj usmjerenosti prema Bogu ali i na njegovoj slobodnoj odgovornosti koja iziskuje oblikovanje savjesti.²

U XIX. i XX. stoljeću na području filozofije, psihologije i sociologije funkcioniranje i smisao fenomena savjesti nastoji se protumačiti bez ikakvog odnosa s Bogom. Odgovor neoskolastike, koja dominira do II. vatikanskog sabora, bio je neprimjeren. Tumačeći pojednostavljeno klasičnu skolastiku, neoskolastika jednostrano naglašava objektivnost istine pretočenu u jedan zatvoreni sustav ulančanih pravila koja normiraju što je moguće veći broj predvidivih situacija. Takav pristup savjesti vidljiv je

¹ D. Mieth, *Gewissen*, u: CGG, Bd. 12, Herder, Freiburg im Br., str. 141.

² J. M. Aubert, *Coscienza e legge*, u: *Iniziazione alla pratica della teologia*, vol. 4, Queriniana, Brescia, 1986., str. 212-216.

još uvijek i u pripravnim dokumentima II. vatikanskog sabora. U neoskolastički intoniranom nacrtu dogmatske konstitucije o moralnom poretku savjest je bila svedena na funkciju iščitavanja i prihvaćanja moralnog reda predočenog zbirom pozitivnih normi i pravila.³ Autori tog nacрта kao da su bili izgubili iz vida svu složenost fenomena savjesti koju je dijelom zapažala već i visoka skolastika. Tu mislimo između ostalog na razlikovanje između “temeljne savjesti” kao sposobnosti razlikovanja dobra i zla i “aktualne odnosno funkcionalne savjesti” koja to razlikovanje aktualizira u konkretnoj situaciji. Sloboda savjesti a posebice sloboda vjeroispovijesti je za autore tog teksta bila, jasno, neprihvatljiva!

Drugi vatikanski je, naprotiv, u središte postavio subjektivni karakter osobe.⁴ Savjest više nije opisana kao pretežito pasivno iščitavanje normativnih propisa već kao angažirani receptivno-kreativni događaj egzistencijalnog traganja, otkrivanja načina na koji u pojedinačnom izboru u danoj situaciji ostvariti ljubav prema Bogu i bližnjemu kao središtu Evanđelja, nasljedovati Krista odnosno odgovoriti vrhovnom pozivu izgradnje Kraljevstva.⁵ Savjest kao zadnja instanca osobnog moralnog angažmana i traganja za vrijednosnom cjelovitošću svake osobe, kršćana ali i nekršćana, postaje na Saboru temelj religijske slobode, a u saborskoj i poslijesaborskoj teologiji religija jedan od uporišta dijaloškog vrednovanja i susreta katoličke zajednice s religijama.

Saborski odmak od jednostranosti “preceptističkog” neoskolastičkog pristupa naišao je i nailazi još uvijek na neslaganje izričito ili implicitno lefebvrovski mislećih crkvenih krugova. S druge pak strane, poslijesaborska rasprava ukazala je na određene nedostatnosti saborskog govora o savjesti. Tako je, na primjer, J. Ratzinger vrlo brzo ukazao između ostalog na nedostatno uvažavanje filozofije i humanističko-znanstvenih uvida.⁶ Inače se poslijesaborska rasprava na temu

³ K. Golser, *Gewissen und objektive Sittenordnung, Zum Begriff des Gewissens in der neueren katholischen Moraltheologie*, (WBTh 48), Wiener Dom-Verlag 1975, Wien, 1975., str. 16-36.

⁴ GS 16; DH

⁵ E. Chiavacci, *Teologia morale*, vol 1, Cittadella, Assisi 1979, str. 128-129.

⁶ J. Ratzinger, *Kommentar zum Gaudium et Spes*, u: *Das Vatikanische Konzil*, LThK, Bd. III, Herder, Freiburg, 1968, str. 328-331.

savjesti, kako na razini teologije tako i na razini učiteljskih zahvata, susreće sve do danas sa dva velika interpretacijska izazova civilizacijskog karaktera. Prenaglašeni trendovski individualizam polazi od autoreferencijalnog shvaćanja savjesti kao “moje savjesti”. Takvo shvaćanje je vođeno subjektivnom željom u funkciji samoostvarenja i bez uvažavanja drugoga, a posebice transcendentnog momenta. Drugi veliki izazov dolazi od sve raširenijeg reduktivizma određenih znanosti koji savjest svodi na njezine uvjetovanosti odnosno na njezinu evolucijsku funkcionalnost. Savjest biva opisana kao puki epifenomenski izraz fizikalnih čimbenika koji tvore i omogućuju njezino funkcioniranje. Njezino temeljno značenje je vrednovano isključivo kao psihološki shematizam nužan za uspješnu evolutivnu prilagodbu stvarnosti.

Teološki odgovori na te temeljne misaone i mentalitetne redukcionizme i izazove danomice se množe. Stoga je Međunarodni teološki simpozij održan 21. i 22. listopada 2010. na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Splitu pokušao ponajprije dati jedan nužno veoma fragmentarni prikaz nekih od aktualnih pristupa i vrednovanja fenomena savjesti, ali i posredovati jedan interdisciplinarni uvid u trenutačni standard katoličkog govora o savjesti.

U uvodnom izlaganju A. Vučković (Split) analizira tri filozofska pristupa fenomenu savjesti (Sokrat, M. Heidegger, H. Arendt). Premda poimanja smisla i funkcioniranja savjesti Heideggera i Arendtove ne postuliraju izričitu vezu savjesti i transcendentno-božanske stvarnosti, razvidna je nedvojbena komunikacija njihova vrednovanja savjesti s percepcijom pojma savjesti u značajnom dijelu suvremene kulture života. O načinu na koji genuzu, ulogu i funkcioniranje fenomena savjesti tumače neki od utjecajnih autora i škola moderne i suvremene psihologije kao što su psihoanalitički, bihevioristički, humanistički i kognitivni pristup, riječ je u prikazu I. Živkovića (Zagreb). Biblijsko utemeljenje savjesti pruža analiza M. Vidovića (Split). Savjest biblijski shvaćena u konačnici se daje opisati kao posrednička instanca zahvaljujući kojoj objektivno-načelna Božja volja biva pretočena u subjektivno pravilo primjereno konkretnoj situaciji ljudskog subjekta.

Specifično katoličkom moralno-teološkom pristupu savjesti posvećeno je izlaganje E. Schockenhoffa (Freiburg). Na pozadini klasičnih pristupa savjesti kroz povijest teologije ali i nekih aktualnih pristupa savjesti, autor se usredotočuje na prikaz i vrednovanje “stvaralačke naravi savjesti”. Pritom pokazuje kako je “stvaralačka savjest” najprimjereniji instrument življenja Evanđelja u novim životnim uvjetima.

Dogmatsko teološki razmišlja o savjesti I. Raguč (Đakovo). Opisujući značenje i funkcioniranje savjest s trinitarno-analoške i povijesno-spasenjske točke gledišta, autor vidi na prostoru Crkve privilegirano mjesto ne samo primarnog ozbiljenja savjesti već i mjesto njezina “proširenja”, oblikovanja i rasta.

A. Bucher (Salzburg) u svom radu najprije podastire kratak povijesni pregled tematike savjesti u katoličkoj religijskoj pedagogiji sve do suvremene krize savjesti. Budući se mlađa katolička religijska pedagogija shvaća kao interdisciplinarna te također usvaja relevantne spoznaje socijalnih i humanističkih znanosti, autor se pita što konkretno znamo o razvoju savjesti? U trećem dijelu autor nudi nekoliko teza za prikladan odgoj savjesti koji ima za svrhu odgovornu savjest.

Dva završna doprinosa bave se recepcijom pojma savjesti na razini dvaju nedvojbenih izraza suvremenog kulturnog pejzaža. Tako L. Baugh (Rim) pokazuje na temelju analize nekih od umjetnički i misaono angažiranih filmskih ostvarenja kreativnu razigranost u filmskim pristupima fenomenu savjesti, ali i prepoznatljivost raznih filozofsko-religijskih utjecaja koji karakteriziraju govor o etici i savjesti unutar dotičnih filmskih naracija. Tekst B. Vidovića (Split) bavi se logoterapijom V. Frankla i to pod vidom proučavanja uloge i načina funkcioniranja savjesti unutar terapijskog procesa uočavanja i prihvatanja smisla života.

Sve u svemu ishod simpozijских izlaganja aktualnih diskusija i njihovih dometa na temu savjesti upućuje na zaključak da se povijest promišljanja i poimanja savjesti nastavlja u društvu i Crkvi te da suvremeni znanstveni uvidi i novi etički problemi zahtijevaju od teologije daljnje uranjanje u narav, značenje, funkcioniranje i načine oblikovanja savjesti.

Nikola Bižaca, Josip Dukić, Jadranka Garmaz